

M A T O Š

I dok je srca, bit će i Kroacije!

2

HRVATSKI OMLADINSKI
L I S T

God. I.

Šibenik, travanj

1940.

110126012

»MATOŠ« — hrvatski omladinski list, izdaju šibenski sred-
noškolci pod nadzorom školskih vlasti. Izlazi za vrijeme škol-
ske godine. Pretplata godišnje Din 60, za đake Din 40. — No-
vac se šalje čekovnom uplatnicom broj 38.234. (Tiskara »Kačić«
— Šibenik). — Cijene pojedinom broju Din 6, za đake Din 4.

Iz Uredništva

Već smo u prvom broju naglasili, da naš uspjeh ovisi o materijal-
nim prilikama — i zato smo morali smanjiti ovaj broj od 36 na 32 stra-
ne. Moramo otvoreno zahvaliti Gradskoj općini, kao i svima onima koji
su nas novčano ili bilo kako, podpomogli i vjerujemo da ni napred neće
zaboraviti na rad hrvatske omladine.

Svaku primjedbu smo primili kao savjet i nastojali popraviti što se
moglo. Suradnici koji bi htjeli surađivati u sljedećem broju neka pošalju
suradnju najdalje do 15 svibnja na adresu: Kaleb Stanko, urednik »Ma-
toša« Šibenik, Kralja Tomislava 55 III.

Svi koji su primili prvi broj s čekovnom uplatnicom, a nisu ga
vratili, znači da ostaju naši pretplatnici, zato ih molimo da pošalju
preplatu, jer o njoj ovisi daljni izlazak lista. Novac se šalje čekov-
nom uputnicom broj 38.234. (Tiskara »Kačić« Šibenik).

ANTE FANTULIN ZLATAR - ŠIBENIK

Veliki izbor dragocjenjenih predmeta: satova džepnih, ručnih
zidnih, narodnih dalmatinskih izrada u srebru i zlatu, te svih
ostalih predmeta spadajućih u zlatarsku struku.

PARFUMERIJA „MIAMI“ ŠIBENIK

OTVARA SE NOVA MODNA TRGOVINA PARIS

Vlasnik: A. DIZDAR ŠIBENIK

NOVA STAKLANA
D. GAVELA
ŠIBENIK
najveći izbor okvira, ogledala i
stakla

JAKOV TERZANOVIC
»VESTA«
trgovina šivaćih strojeva, moto-
ra, bicikla i radio-aparata
ŠIBENIK

100,12

M A T O Š

HRVATSKI OMLADINSKI LIST

God. I.

Šibenik, travanj 1940.

Br. 2.

Dobriša Cesarić:

TRUBAČ SA SEINE

(Matoš u Parizu)

MOJA JE SOBA TAKO JADNO MALA,
DA NE BIH U NJOJ IZDRŽATI MOGO,
DA MI OČI NE SANJAJU BUDNE,
AL NE ROPĆEM. SUDBINI VELIM: HVALA,
JER MOJOJ BIJEDI ČUDAN SJAJ JE DALA,
I MOJE PATNJE NISU UZALUDNE.

DANAS SAM OPET RUČO SAMO ČAJ,
AL VLAŽNA BLAGOST SJA U MOME OKU:
JA OPET MISLIM NA SVOJ RODNI KRAJ.
I ČEŽNJA PREOBRAŽAVA MI JAVU:
SA QUAI-A MJESTO SEINE ČUJEM SAVU,
I TUŠKANAC MI ŠUMI IZ ALEJA.

NA DOMOVINI DVOSTRUKA JE SJENA:
BACA JE PEŠTA I BACA JE BEČ,
ONA JE SVA U CRNO ZAVIJENA —
NE ČUJE, MAJKO, NIKO TVOJU RIJEČ!
MRMORI, DIŠE MORE, TEČE DRAVA,
A IZMEĐU NJIH JEDNA ZEMLJA SPAVA.

POD VEDRIM NEBOM SLOBODNOG PARIZA
KOLIKO PUTA TUGA ME JE SRELA
U VREVI ETOILA, SAINT-MICHELE-A!
O BOŽE MOJ, TU TREBA BITI JAK!
U TOME SVIJETLU JOŠ ME VIŠE BOLI
ROĐENE MOJE GRUDE GLUHI MRAK.

UDIŠEM PARIZ. SMJELIM BIJEGOM SPASIH
SLOBODNU DUŠU, ALI JA SAM SIN,
A MOJOJ MAJCI SVE SU SJEDE VLASI.
JA ŽENE NEMAM, A NI DRUGA NEMAM.
ŠTO JOŠ IMADEM? SAMO JEZIK SVOJ,
U KOJI ŽIVOT SVOGA SRCA SPREMAM.

ZANOSI, MIŠLI, RITMOVI I RIME!
JA BEZIMEN U BEZIMENU MNOŠTVU
DALEKO NEGDJE STIČEM SEBI IME.
I MUKU MUČIM TUŽNOG DEZERTERA,
ŠTO ZABRANJENU DOMOVINU SANJA
NA HARTIJI, U POTEZIMA PERA.

PERO... TA MALA, TA OBIČNA STVAR,
A KAKO ŽIVA, KAKO PUNA SNAGE!
KAD IZ NJEG TEČE NOVIH RIJEČI ČAR,
OMAMLJUJU ME KAO GOVOR DRAGE.
SVA UTJEHA JE U TOM MALOM PERU,
ŠTO POD NJIM NIČE, SMIJE SE I PLAČE,
I SJA I GRIJE, I VRAČA MI VJERU.

O HRVATSKA, O MOJA DOMOVINO,
TI MOJA BAJKO, TI MOJA DAVNINO!
TI POROBLJENI, OTETI MI KRAJU!
GLE JADNI DEZERTER TI DAJE DAR
BOGATIJI NO KRALJEVI GA DAJU,
I SAV JE LJUBAV, POBUNA I ŽAR.

JA, SKORO PROSIAK, DUH SLOBODE ŠIRIM,
PA MA I NEMO NA SVOM GROBU SVIJEČU,
JA NE ČU, NE ČU DA SE SMIRIM.
KO SVJEŽI VJETAR U SPARINU PIRIM,
A KADA UMOR SVLADA DUŠE LIJENE,
NA OTPOR TRUBIM JA TRUBAČ SA SEINE!

ŠTO MI JE PLAČA? MRŽNJA GMIZAVACA,
ŠTO SVOJE BLATO LIJEPE O MOJ GLAS.
AL JA PRED LICEM RODA STOJIM VEDAR.
ZA HLJEB SLOBODE PRILAŽEM SVOJ KLAS:
ZAR NIJE ZLATAN I BOGAT I JEDAR?

Kako je bilo - a kako više ne smije biti

Omladina je kao tiha morska površina na kojoj ostavi trag i najsitniji povjetarac. I ta tako osjetljiva mladost još uvijek je prepuštena sebi kao gola površina mora, da preko nje jedri ko hoće i da vjetrovi slobodno dolaze sa svih strana.

O omladini se mnogo govori i piše — omladina ovo — omladina ono — a ona se jedna, zaslijepljena tim slatkim frazama, zanaša — ne znajući da je neki ne trebaju nego samo zato — da im bude sredstvom za njihove lične poteze. Omladinu se više ne odgaja, ne savjetuje očinski, nego ju se čak smeta i odalečuje od ozbiljnog rada njezinih dužnosti, opijajući je letcima, brošurama i tajnim sastincima.

Već smo u prvom broju naglasili da se osjeća oskudica ljudi i to »ljudi više vrijednosti« — a kako možemo očekivati da ćemo ih imati i u buduće, ako pogledamo pod kojim okolnostima je živila (osobito je živila) — a i danas živi naša omladina, prepuštena sama sebi, već od deset godina, bez jednog jačeg nazora — pa imala roditelja u gradu ili ne.

Škola ne može, i ako bi htjela da dade toliko koliko je dovoljno za uzgoj pojedinaca. Roditelja ima svakakvih, a najviše takvih koji, iz neke prevelike ljubavi, čine djeci sve na volju — i tako dolazimo do gornjeg zaključka, da je omladina prepuštena najviše ulici. Taj teški problem, koji bi se morao riješiti, ostavljamo za drugu prigodu. Napomenut ćemo za sada samo to — a to bi bili jedni solidni internati — u kojima bi ODGOJENI LJUDI odgajali omladinu, a ne kao do sada, da smo imali neke režimske internate — a i režimske škole — o kojima ćemo baš sada nabaciti nekoliko redaka kao memento na prošlost, a iskustvo za budućnost — jer iskustva su škola života.

U ovih minulih dvadeset godina — ili bolje u ovoj minuloj kravoj stranici naše povijesti, imali smo škole koje su ubijale duh servirajući porcije neistine mladim dušama. Škola je bila prava trovaonica omladine, i ako za nijednu, a to se za nju može upotrebiti ona rečenica W. Ostwald-a: — Povijesna istraživanja vode nas do zaključka, da je srednja škola zavod za uništavanje najvećeg dijela genijalnih darova što se nalaze u narodu.

Te režimske škole, — koje su imale režimske gramatike, režimske pravopise, »istorije« književnosti, »Istorije«, etnologije itd., a i režimske profesore — stvarale su kaos u omladinskim dušama — ili tešku reakciju koja je najozbiljniji protivnik uzgoja, jer uzgoj se osniva na ljubavi uzgojitelja i pitomca.

Za volju raznih režima postajali smo čak potomci majmuna (i to sa potvrdom ministra prosv.) — i neki se brzo požuriše da postanu prvi svećenici te nove vjere složivši nove psalme — »O, praoče majmune!« I kao što su nam mijenjali porijeklo, tako i vjeru,

narodnost i ko zna što sve nisu radili od nas ti propali svemogući režimi.

Treba se samo zamisliti — kakav uzgoj — što je mogla dati tako bolesna škola? — Gdje su generacije morale da zataje vjeru i svoju djedovsku prošlost — gdje su je morali iskrivljenu učiti i kasnije kao profesori isto je tako krivo naučavati.

Do danas je škola bila trovaonica omladine, do danas škola nije odgajala, nego kvarila omladinu — to vam ispovijedaju sve generacije koje su prošle kroz nju.

Ali — isto ovako pogubno djelovanje moglo bi izazvati nezdravo strančarenje, i zato, ako smo se otrgnuli tih bolesnih, režimskih škola nemojmo da te škole zamijenimo strančarskim školama, koje se sigurno ne bi mnogo razlikovale od prvih, budimo uvijek ljudi koji će znati svladati, lične, stranačke i sve ostale interese i simpatije na dobro naroda — uvijek imajmo u vidu cijeli narod kao jednu jedinicu. Shvatimo školu onako kako ju je shvaćao jedan od najvećih naših učitelja Dr A. Radić — da u školi izgrađujemo samo čovjeka — Hrvata — servirajući mu samo istinu, imajući pred očima samo jednu rečenicu — **Kome ćemo ostaviti budućnost?**

K. S.

Janko Zanetić:

TUGA BOEMA

*Zar će uvijek meni sumorna juga nositi
bolećiva pisma iz prokletih daljina?
Da li će oči, svježje i plave
i dalje plakat za neznancem,
kog prvim vlakom
odniješe daljine?*

*I sam znadem: ona je tužna,
a kiša u boriku
govori boemu:
»Možda za tebe ona znači priču,
što ti je majka pričala na krilu...*

*...i jato gavrana
bit će ti utjeha,
kada je više
ne budeš gledao...«*

Dražen Panjkota:

UTJEHA ŠUME

*U šumicu poći
u tiho proljetno jutro,
i slušati
ptičji slatki pjev,
i zaboraviti
na grad,
na ljude,
na jad
i gnjev.*

*I biti sretan,
ko ptica na grani
u osvitak rani!...*

Stjepan Benzon — Vranjic:

P R O L J E Č E

*Suknju je livada obukla,
zelene joj se prsi.
Pastir je seku zovnuo.
Blistaju gorski vrsi.*

*Stabla su mahnula rukama,
na glavu navukla kapu.
Sunce se smije ko ludo
i svjetlost toči u slapu.*

*Svi su se putovi prenuli
k suncu okrenuli njedra.
Pšenica zrije plodnošću,
glava je njena jedra.*

*U ranu zoru je livada
sakrila stidljive grudi,
i vijenac od rose i zlata
savila oko vrata.*

Gospođo, Vi ste povrijedili zakon . . .

U sobi je bila tišina. Mrtva siromaška tišina kroz koju su sijali očajni, skoro luđački pogledi jedne žene. Nije plakala, samo je iz blijedog lica izbuljila oči kao da hoće da spriječi dolazak jednog strašnog časa, jednog trena smrti, kada će jedan dah suludu tišinu i iščekivanje pretvoriti u histerični smjeh i čežnju za nečim što se nikada vratiti neće.

Na krevetu je ležao blijed čovjek, mliječnih zagašenih očiju koje su bile jedini znak života na njegovom tijelu. Jedini prijatelji, dvije žuljave mršave ruke nemoćno su ležale na pokrivaču uljevajući u dušu neku jezu i strah. Ostao je sam, a bolovi su bivali sve tiši.

Pod svjetiljkom se izrazito ocrtavao Ružin lik. Njeni pogledi bijahu krikovi koji su posljednji put ljubili to blijedo isušeno lice. Kako li su samo mučenički izgledala ta dva lika. Sve je drugo utonulo u sjenu sa tamnim konturama triju crnih žena.

Prostorijom je lebdio miris vatre koja je grijala tjelesa u zamazanoj sobici. Tijela su bivala sve ledenija i ledenija . . .

Noć se mračila u tišini koju bi samo katkad prekinuli kucaji koraka kakvog kasnog prolaznika. Naskoro je sve zamuklo dok je voštana svjeća suzila i postajala sve manja i manja. U srcima se čutilo to približavanje kraju i neko je ipak zaplakao nemogavši izdržati zgsnuti bol.

. . . A onda su doprli zvuci tihe i tužne pjesme. Nekoliko mladića išlo je ulicom pjevajući pod prozorima žena, mladih lijepih žena koje u svojim krevetima sneno otvaraju oči i naslonjenim glavicama na jastuku uz duboku pjesmu sanjaju — — — — —
— — Sve je bilo sjetno upravo romantično i niko nije ni slutio da će se sada ugasi jedan život. Život jednog sušičavog čovjeka. Niko nije ništa slutio osim blijede ukočene Ruže. I, život se ugasio . . .

Tišina. Dalje nesnosna tišina, a zatim krik. Krik koga su zagusili zgrčeni prsti.

— Ive, mili Ive . . . I— ve jeknulo je kroz moć a ona je upijala ove zvukove slatko, lakomo kao što prima arij slatke pjesme...

Ruža je ostala udovica. Ljudi koji bijahu oko nje lagano i šutke su se razmakli kao da su se preplašili njenog izmučenog lika, crne haljine i bijede. U velikom krugu oko nje nije bilo ljudskog bića. Sve je minulo. Ostala je sama.

Kako bi samo ona lagodno zaklopila oči i zaspala u ovoj tišini bijede, da je ne razdire krik mališana. Malog zamazanog bića koji je ostao kao živi spomen na jednu tužnu, ali lijepu prošlost, bića na

čijem su licu urezane crte čovjeka, mrtvog čovjeka koji u bolesnom Ružinom srcu jošte živi.

I njegov plač, gladni plač ubijajući samoću i mir, budi je iz umiranja u tuži.

Običnim korakom prošli su dani dobacivši koji komad kruha gladnima. Ruža se počela buditi iz snatrenja, počela je osjećati vatru i snagu za borbu. Da, ona treba da se bori. Komadići kruha su sve rijedi i tvrdi. Ljudi se još više udaljili i oko nje ostao je prazan nemoćan prostor...

Pred petnaest dana dao joj kućegazda otkaz radi neplaćanja stanarine. Primila je to hladno sa nekim potsmijehom, ali danas kad treba da napusti ovu malu sobicu, njeni su uzdasi teški, a oči vlažne. Bila je u općini čuvši da općina ima u ostavštini kuću javne dobrotvornosti. Općina je kuću dala u najam nekom gazdi i on je s općinom imao ugovor. Ništa se nije dalo pomoći. To je zbilja bijeda. Dali su joj pedeset dinara za hranu dok ne nade »službu«.

Lutala je od vrata do vrata, tražeći kakav sobičak, šupu, štalu, ma što bilo samo da se skloni, da slatko zaspe i da se odmori.

Svuda su je dočekivali sućutni pogledi, sućutne riječi i milosrdna lica. Svi su bili dobri ali svi su na kraju niječno kimnuli glavom. Svi su za njom zatvorili vrata...

Našavši se na ulici začuđena, nesvjesna svega što se događa i što je očekuje. Uputila se doktoru S., onom istom čovjeku što je liječio njenoga muža vjerujući da će kod njega naći na dobar savjet i pomoć. Našla se u bijeloj smrdljivoj ambulanti.

— Klanjam se gospodine doktore!

— O, dobar dan, Ružo, — pozdravi je on posve familjarno.

Što je što ima novo? Gdje si sada?

— Nigdje doktore. Na putu bez ikoga svoga, bez kuće i kućišta.

— E, Ružo, težak je život, ali što ćeš, tako nam je suđeno. Svak ima svoje breme. Ja ovo, ti ono. Nekom je lakše, a nekom teže, ali vjeruj mi niko nije miran i blažen.

— Malo ih ima, čini mi se, koji bi se mogli mjeriti mojom bijedom. Lako je biti hrabar onom ko ima snage, ali ja sam umorna, nemoćna i slaba, a udarci po meni pljušte.

Doktor je samo sažalno uzdahnuo, a ona uspravivši se zažali što mu se jada i ispriča zašto je došla. Zamislio se u vrlo važnoj pozi no najposlije reče da će se zauzeti u općini za njenu stvar. Isposlovaće neku pripomoć. Drukčije ne može pomoći. Htjela je otići, ali se doktor najednom sjeti:

— Čuješ, Ružo, ti si dobra domaćica, a mojoj ženi upravo treba pomoćnica. Mogla bi ti biti, a djete nekamo smjesti.

— Da se djelim od jedine radosti?

— A ti onda ostavi dijete kod sebe. Naći ćeš vremena i za njega, dok će ti kod mene biti dobro, govorio je doktor malko naglije

opazivši da je Ruža, ta nekad tako mala krasna curica i sada sačuvala tragove ljepote.

Uhvativši je za ruku ćutio je vatru u obrazima.

— Ne boj se, dođi, biće ti lijepo. Ja i ti smo stari prijatelji.

I — — — — —
— — — — —
— — — — —

Prase! — odjeknu kroz akustičnu prostoriju, a doktor začu samo tresak vrata koji ubode žestoko. Još je drhtao.

Drhtala je, blijedila je koracajući prema svojoj maloj sobi. Plakala je dugo, dugo. Plakala je, strašno je plakala plačući bez misli.

Pomalo se smirila. Prva koprena noći se spustila, a ona je stajala na malom prozorčiću svoga stana. Mališan zlatnih kosa igrao se nekakvim limenim kutijama sa dubrišta. Večeras »gospođa iz prizemlja« mora da napusti stan. Da, tako je rekao gospodin kućegazda. Ali kuda će ona, gdje, kad je na svim vratima dočekiva tako obično i tako strašno »Ne«. Svuda »Nex«, »Ne«, oh kad bi se barem našlo jedno DA koje bi se smilovalo i zaštitilo ovo dvoje izgubljenih.

Šibaju vjetrovi, a ona stoji na uglu kaljave ulice pored ono malo izbačenih prnja s djetetom u naručju i iščekiva spokojno zadnje udarce. Ne. Ona neće takovih slika, ona to ne može dozvoliti. To ne može biti. To je strašno. Ona ljubi to malo mršavo stvorenje. Ona će se boriti.

Stojeći kod prozora njen pogled je lutao laganom zelenom padinom na kojoj se kao cvijet bijelila jedna lijepa kuća.

— Zašto je ta divna kuća prazna? Prazna?

Ružino lice prekrije sjaj. Usne se stisnuše, a u udovima osjeti novi val snage. Ona zna što će učiniti. Boriti se. Svim oružjem i svim sredstvima.

*

Bila je crna mrka noć. Noć posve slična onoj crnoj noći koja je svoje crne tragove ostavila u Ružinoj duši. Srebrnih mjesječevih zraka nije bilo kao što ni svjetla nade u njoj. Ljudi su bili bez misli. Noć je snivala kao što sniva djevojka dubokih očiju i crnih kosa. Zalud su fanfare bijede vrištale. Noć je sve gutala, a gradić je bio spokojan i miran.

Na zelenoj padini čulo se stenjanje i šapat sličan molitvi. Jedna crna prilika prelazila je preko nje jedno desetak puta, a onda se sve umirilo.

Sve je bilo tu. Sve je preneseno i samo još treba otvoriti drvena zabravljena vrata. Mališan stoji na nekom sanduku. Plače. Jeca. Ruža ga pokriva nekakvim poderanim pokrivačima.

— Zlato moje, mišu moj, šta ti nećeš dočekati. Ali ne boj se sine. Māma te tvoja čuva. Imaćemo kuću svoju. Novu lijepu čistu sobu. Ne boj se zlato — govori Ruža grijući mališana poljubcima. Ljubi ga i drhće.

Strah da je ko ne primjeti, da je ko ne čuje, da ne čini zlo i umor od prenašanja stvari ju je sasvim umorio. Osjeti da joj se u glavi muti. No još se držala. Trebalo je ući kroz ova drvena vrata. Nije oklijevala. Dohvati sjekiru, podigne je i svom snagom ženskog tijela udari u vrata. Začuje se udarac. Odjeknulo je jako. Djetе zaskriči. Suze joj poletiše, ali čvršće stisne držak i ponovo zamahne. Mješali su se udarci sjekire i plača. Ona je lupala, ludački lupala, stisnutih zubi što su se bijelili sa njena lica.

Sa vrata se odlomi komad daske. Rukama ga izvuče i sasvim odlomi. Zatim kroz otvor provuče sjekiru. Poslije dva treska vrata se otvoriše.

— Evo tvoga doma, sine mili! Ovdje ćemo mi stanovati. Vidi, kako su lijepe ove sobe. Vidi, sine! —

Trčala je ludo iz sobe u sobu. Razdragana, srećna ljubila je malo pospano lice.

I kad je noć sa svoga lica dignula prvi veo u jednoj sobici bijele kuće na zelenoj padini snivale su dvije duše...

— Gospodo, Vi ste povredili zakon i za to morate snositi posljedice — rekao je sutra ujutro jedan ugladeni gospodin.

Ružu su izbacili iz nove lijepe sobe.

Toga dana bila je žega. Ljudi su se sklonili u hlad. Svi? Nisu svi. Po prašnoj bijeloj cesti krenula je jedna crna žena. Posrtala je držeći za ruku od sunca blijedo dijete. Išla je napred gutajući prašinu puta. Ljudi su je gledali sve dok nije zamakla sa horizonta, ostavljajući za sobom lagani oblačić prašine kao sjećanje koje se odmah izgubilo. Ona je nestala, kao što nestali mnogi. Ljudi su se i dalje odmarali u hladu, jer Sunce koje nam daje život bilo je nemiosrdno...

Dražen Panjkota:

MRTVA UVALA

*Doletješe male laste
s pozdravom dalekih zemalja.*

*U mrtvoj uvali nadoše crnu ladu
spuštenih jedara,*

*i umorna mornara
s čežnjom u očima*

i bolom u duši.

»Bijeg« kao slika jedne generacije

Jedna od najzdravijih pojava u hrvatskoj književnosti, osobito u starijim godinama, je Milutin Cihlar Nehajev. Njegova djela: — novele, roman »Bijeg«, više prikaza i eseja, naročito valja napomenuti esej o Stjepanu Radiću, zatim »Rakoviću«, a onda historijski roman »Vuci« kao kulminaciju njegova stvaranja, gdje je opisao u jednom od najherojskijih likova naše literature, u Krsti Frankopanu, vrelu krv nas Hrvata kad je pitanje obrane i borbe za ono na što ima pravo svaki narod. U ovim posljednjim djelima zašao je Nehajev u jednu zdravu fazu, u fazu smirenja, gdje je našao nešto sasvim drugo, nego što se u njemu očitovalo za mladih dana, za vrijeme stvaranja novela »Veliki grad« i romana »Bijeg« s kojim je Nehajev postao jedan od najjačih književnika »Moderne«. Sa posebnim stilom, uvukavši na jedan sretan način, u roman, dnevnik, otkrio je dušu i ispačeno srce mladog profesora Andrijaševića, koji nam stoji kao slika čitavog jednog staleža, a i jedne generacije koju je grizao jedan zloban crv pesimizma.

U glavnom licu Andrijaševiću ocrtane su sve crte ljudi u mladim godinama, kad život gori, traži nešto što ne može naći i svršava u dolinu patnja i umiranja, kroz lik Andrijaševića, kroz njegova shvaćanja o ženama, o ljubavi, o plesu, o životu, zatim kroz katastrofu prve ljubavi, gdje mu se srušio sav idealizam i kako je na tim ruševinama uvidio djelo čitavog poniženog čovječanstva i htio prvi put pobjeći daleko — htio se spasiti u bijegu koji ne spašava, nego još više uništava. Iza toga mu postaje sve fraza, nema više vjere u pisanu riječ i počeo se odigravati vertikalno i vodoravno ono što je već bilo ukratko prikazano u noveli »Veliki grad«. Pada na ono, na što pada svaki čovjek kad izgubi smisao života. Postaje podanik carstva vina, duhana i poludjevica, a k tome dođe problem slabih materijalnih prilika i nužno dovodi do ponora nad kojim piše — Svršiti — svršiti treba. — Život mu se odvija u lutanju i mijenjanju gradova i fakulteta, pojavi se ipak koja »lucida intervala«, palucne koji žižak onog plemenitog što je pokriveno naslagom svih tih crnina. Opet susreće djevojku idealne ljubavi, koja svršava tragično, radi računskog poimanja roditelja. I tada se gasi sve ono što je htjelo da plane. Iz zablude u zabludu: Kako je malo istine u tome što pričaju filozofi. Govore o uredbi svijeta, o dobru i zlu, o silama i imperativima, a sve to konačno nije ništa drugo, nego posljedica temperamenta i dojmova života.

I kao profesor ne nalazi smisla za ništa — i ono malo što mu je ostalo uništila mu je »marvagojska« okolina. Zatim problem koji muči mnoge. Učiš i mučiš se dvanajest godina, pa iza toga nemaš okolnosti na pristojan život, a uza sve to nerazumijevanje pretpostavljenih — okorjelih u raskošju i rasipanju. Sve to, osobito djelu-

je na temperamentne ljude, naročito na pjesničke duše, koje riješavaju taj problem tako, da zamrze na život, da se razočaraju u njemu i postaju pripadnici struja koje najcrnije misle o svim nazorima na život. Udaran sa svih strana, on se ne zna boriti — proći kroz taj grebenasti put života, već dolazi do zaključka: — Miruj luđače, rođen si bez sreće — nastupa skrajni fatalizam. — Sve mora biti kako je određeno među zvijezdama, a drugo je laž, laž je sreća, sve, sve je laž. — Za njega više ne postoje nikakvi problemi. — Samo je piti i pušiti, prijatelj ima pravo, treba propasti. — Uništava sebe do iznemoglosti i svake sposobnosti za rad. Gubi službu i propada jedan život, propada čovjek kojega niko nije razumio i koji se nije znao boriti kroz grubu realnost života, propada sa ostavštinom ovog tužnog pisma. — Mislio sam o tom ko je kriv i nisam riješio zagonetke. Je li moj odgoj što su me učinili pjesnikom i literatom i dali mi zahtjeve, kojih život nije mogao ispuniti? Je li ljubav za Vjeru, koja se nije mogla dobro svršiti radi bijede i siromaštva moje službe? Jesu li ljudi oko mene — taj mali grad, zloban i sitničav? Je li alkohol, sanjarenje, slabost živaca, bolest duše? Ne znam, ne znam, samo ćutim, valja svršiti. Valja pobjeći do kraja — uteći iz tog života gadnoga i sramotnoga! — S ovakvim bolnim poklikom svršava roman »Bijeg«, s poklikom čovjeka razočarana u svim svojim nastojanjima, kojega je lijepo nazvao Maraković Prometejem kojemu sumlje izjedaju jetra, ali na čelu mu sja plamen bogovima otete vatre. Andrijašević je Kranjčevićev »Poslijednji Adam« koji umire s upitnikom na ustima, sa razlikom što je ovaj već obračunao s prekogrobljem i vidi propast svoju, a ne čitavoga čovječanstva pitajući se zašto svršava. Ovaj roman je grozan krik ne samo auktora »Bijega« već i čitave ondašnje generacije nad kojom je vladao glas: — Život je zabluda — život je besmisao.

»Bijeg« je krik protiv nepravde, protiv siromaštva, krik protiv svih ulizica, bezkičmenjaka, poluinteligenata, protiv mediokriteta koji računskim putem uzimaju mjesta sposobnijima, protiv svih ljudi koji imaju mjesto srca komad bezkrvne slanine.

Još veća je to tragedija. Tragedija čovjeka otrovana prvom ljubavlju, razočaranog drugom. To je tragedija svih generacija, svih ljudi koji posumljaše u prekogroblje. To je tužan svršetak fataliste.

»Bijeg« je tužan lirizam kao tužna lirika Baudlaire-a, gdje Andrijašević traži bol, da može sebe što jače uništiti alkoholom donkihotski vičući u deliriju: — Ja ljubim moju bol, ja ljubim moje muke, ja hoću svršetak! — Tužno je to i krvavo djelo, rođeno od ruševina otrovane duše. Tragična pjesma iza koje bi Matoš dodao dva stiha:

Za ovu patnju nema jamba
Ova tragedija nema ditiramba.

Bolesna je to ispovijest pesimističke i nervozne generacije na čelu s revolucionarnim i najpesimističkim pjesnikom Kranjčevićem:

Ruši i razbij u bijesu je slast
A što će nama raj i pako,
U gladnih i žednih je posebna slast
Ti jedi i pij, a ne pitaj kako.

U ovom djelu, iako tako tragičnog sadržaja, Nehajev je dao jedan čisto artistički roman, u kome je iznio nazor svojih mladih dana, kad je gledao život kroz crne naočale — jer svijet oko nas je onakve boje kakve su nam boje i naočali. Ali taj fatalizam, taj pesimizam kod Nehajeva nestaje, uvidjevši kao i mnogi da čovječanstvo ima jedan cilj, kojemu mora da kroči, radi kojega mora da trpi i da se bori, jer baš ta borba sačinjava povijest čovječanstva. Nehajev je uistinu uvidio da je život upravljen prema budućnosti, da je uzdizanje nečemu višemu, što je očito iznio u kasnijim djelima i to osobito u svom rekem-djelu »Vucima«.

Dorotea Lampé:

NIKOG NEMA

*Večer je tiha.
Ulica drijema,
Tek sirena automobila je budi.
Katedrala šuti, mrak je guta.
Mirno je večeras i nema ljudi.
Samo starica neka
zgurena u marami crnoj
nepomično stoji u samotnom kutu.
I tek pokadkad sasvim nečujno
i tiho
izusli drhtavu molbu,
koja brzo umire u mŕku.
Al tiho je večeras
i nikog nema
da naderi tu malu
navoranu ruku — — —*

Marko se vratio

U kupeu sjedilo je njih petero. Blijedog lica, grozničavih očiju, a oni stariji već i prosijede kose, sjedjeli su i nijemo gledali kroz vagonске prozore u kraj, kojim su prolazili. Marko je sa svojih dvadeset i pet godina starosti bio najmladi među njima, među tim ljudima, obučenim u sivu robijaška odijela, koji su se vraćali... U vagonu je bio mir. Nekoliko putnika, koji su sjedjeli pokraj njih, gledalo ih je vrlo znatiželjno kao da svojim pogledima žele sa robijaških lica očitati sudbinu, patnje i prošlost tih ljudi.

Jedan mladić je pozorno gledao na Marka. U njegovim očima vidjelo se nešto slično divljenju i začuđenju. Pristupio je Marku i zapitao ga:

»Priatelju, koliko ste sjedjeli?« Marko je gledao u lice tog mladića, možda kakvog sveučilištarca, i tiho mu odgovori:

»Pet godina«. I drugi su se putnici u vagonu podigli i okružili svu petoricu, zagledavši se u njih puni nekog poštovanja. A i drugi od ovih, koji su se vraćali, odgovarali su na pitanja. Rijetko je tko odgovorio zvonkim i čistim glasom. Njihovi su odgovori bili mutni i nejasni, kao da dolaze sa sivih tvorničkih zidova.

»Pet godina«.

»Tri godine«.

»Četiri godine«.

»Sedam godina«. Padali su njihovi tihi odgovori ravnodušno, bez ikakvog znaka srdžbe. Na blijedim im je licima izgledalo da ih se upravo ništa ne tiče, ni ljudi, što su ih čudno gledali, ni žandar, koji se važna lica prošetao kroz vagon, ni onaj lijepi hrvatski kraj iza prozora.

Marko je sjedio mirno i tiho. Šutio je. Sve mu je bilo nekako neobično i čudno nakon onih pet dugih, dosadnih i tužnih godina. Gotovo nije mogao vjerovati da je na slobodi, da se može slobodno kretati i ići kuda ga volja. To mu je tim teže bilo shvatiti, čim je duže gledao svoje drugove u robijaškim odijelima, kakvo je i sam nosio. Nehotice se više puta okrenuo ne bi li iza sebe ugledao žandare s puškama, koji su ga prije pet godina ovako u vlaku pratili na robiju. No sad ih zaista nije bilo. »Prije pet godina...« — uzdisao je i netremično gledao u vagonски strop.

Sjećao se svega što je bilo. Mislio je na svoju prošlost:

Prije pet godina je bio mlad kao rosa, zdrav i poletan. Bio se tek upisao na sveučilište i postao slobodniji nego u gimnaziji, gdje je stalno dobivao ukore radi »plemenske mržnje...« Koliko je u gimnaziji žudio za studentskim životom, za životom slobodnog akademskog građanina, koji može kazati tko je i što misli! O kako su mu bili lijepi prvi tjedni života u glavnom gradu svih Hrvata! Živio je skromno, ali je bio zadovoljan i sretan.

»O da, onda sam bio sretan, i ona je bila sretna uz mene...« i on se sjeti njezinog lika, koji već godinama nije vidio.

»Marijo, Marijo...« govorio je u sebi i gledao je u duhu namijanju i veselu kao proljetno sunce, kako uz njega hoda i promatra ga svojim lijepim, plavim očima. Sjetio se šetnja po provincijskom gradiću i njegovoj okolici, kada su, zažareni i razbarušene kose, kroz proljetni vjetar stupali odlučnim korakom, kao da kroče u nepoznate, divne krajeve svoje budućnosti. Zajedno su i maturirali, zajedno se upisali na sveučilište i bili su sretni.

Onda se nakon nekoliko tjedana lijepog studentskog života vratio u svoj gradić. Poslije toga nije vidio Mariju. Kad se povratio kući, učinio je ono zbog čega su ga kasnije uhvatili i odveli. Bio je osuđen na deset godina... Sjećao se i svog tužnog odlaska iz rodnog grada, kada su ga svezana vodili kroz gradske ulice da ga odvezu u kaznionicu. Nikog poznatog nije na ulici smio ni pogledati, a kamo li se s njim opraštati. Sve su mu iz džepova uzeli pa čak i Marijinu sliku, koja je bila u unutrašnjemu džepu kaputa. A ipak mu ništa nisu iz džepa uzeli, jer slučajno nisu pronašli. — U malome džepu kaputa bila je upravo na dnu zgužvana crveno-bijelo-plava zastavica.

Iznad svega je želio oprostiti se s Marijom. Znao je kako ga ona iskreno ljubi i kako bi se s njime htjela oprostiti, ali to nije bilo nikako moguće. Ni s rodom majkom, ni s ocem, ni s braćom se nije se mogao oprostiti...

Iz zatvora je Mariji pisao. Čekao je odgovore. Nisu dolazili...

Iz početka mu je bilo da poludi. Mislio je da ga je cijeli svijet zaboravio. Ni jedne karte od nje nije dobio, a i od kuće je pošta rijetko dolazila. Tek kasnije je doznao od jednog dobrog stražara da su mu većinu pošte oduzimali.

Godine su mu prolazile sporo i dosadno, ispunjene teškim i tužnim danima. Tako je sve to bilo do nedavna, kad su ga s ostalima pustili.

Sad se vraća kući.

Vrijeme mu je u mislima prolazilo i u njima se tako zanio da nije gotovo ništa čuo ni vidio. Drndanje točkova i upite putnika, kojima su se obraćali njegovim drugovima, jedva je i čuo. Bijeli strop vagona kao da se razlio u svojoj bjelini u neku maglu u kojoj je sve nestalo, da se opet nejasno, ali ipak lijepo, pojavi njezin lik, lik Marijin.

»Još pet stanica imamo do našega mjesta«, prene ga iz misli jedan stariji drug. On pogleda kroz prozor i ugleda poznatu okolicu svog grada. Nekada bi ga ta slika razveselila i razdragala, ali sada ju je posve ravnodušno gledao. U njemu je bilo nešto prekinuto, što se više ne da oživiti, razveseliti ni probuditi.

»Hoće li nas tko dočekati?« — pitao je jedan od njih. Marko i ostali šutjeli su kao da ih se to pitanje i ne tiče.

Tek iza tog pitanja počeo se ponovno u njegovoj duši javljati mnoga pitanja, koja su ga sve više budila, zanimala i morila.

»Bog zna što je sada s Marijom? ... Sigurno je već svršila nauke. Bog zna gdje je ona sada ... O kad bi ona bila na kolodvoru! Ali, ne, ne, to nije moguće. Ona me je sigurno već i zaboravila ... « i on se otrese te misli jer mu se učini smiješnom i nevjerojatnom.

»A hoće li doći prijatelji da me dočekaju? Hoće li me čekati Đuka? Braća i roditelji možda i neće htjeti doći na kolodvor, jer bi majku nakon toliko godina sastanak na kolodvoru duboko potresao. Čekati će me tim svečanije kod kuće, ako uopće znadu kada dolazimo.« I tako se redala pitanja za pitanjima, koja su ga tim više morila, čim su bili bliže gradu. Onaj isti od njih, koji je prije postavio ono pitanje, opet se javi:

»Sigurno će nas svečano dočekati. Tako sam barem razumio od ovih ljudi. Vele da su mnoge i mnoge svečano dočekali sa zastavama, cvijećem i pozdravima.« Putnici u vagonu su to potvrdili. Bilo je sve življe. Ljudi su prilazili bivšim robijašima i nudili ih jelom, kolačima i vinom. Marko nije htio ništa primiti. Nije mogao jesti od pustih misli i uzbuđenja.

»Još jedna stanica pa ste kući«, reče netko od putnika. Marku je srce počelo sve jače kucati. Otvorio je prozor i zagledao se u krajolik. Prsa su mu se burnije nadimala i udisala svježiji zrak, kojega se toliko zaželio u ovih pet godina.

Prošla je i zadnja stanica ispred njihova grada.

»Za deset minuta stižemo ... « mislio je Marko gledajući iz daljine uzburkana srca na svoj rodni grad. Stalno je mislio na ona teška pitanja.

Vlak je unišao u grad. Njih petorica naslonili su se na prozore i gledali nepomično u poznate kuće, ulice i brda iza grada. U očima najstarijeg od njih bile su suze. Marku se to činilo kao san. Kolodvor je već bio sasvim blizu.

Putnici su im prilazili, opraštali se s njima stiskajući im ispućane ruke za oproštaj. I onaj mladić je prišao k Marku i oprostio se s njim. Vlak je stao. Uputili su se prema vratima teškim koracima kao da se boje stati na slobodno tlo. Već su kroz prozor vidjeli na peronu grupu ljudi. Široko otvorenih očiju, kao da hoće da cijelu sliku upiju jednim pogledom, silazili su niz vagonске stepenice i teškim bakandžama, u robijaškim odijelima, stupili su na šljunkom posuto tlo.

Marko se zagledao u ljude, koji su čekali, i odmah se pomalo i iznenadio. — Na peronu je stajala grupa ljudi, ali i bez zastava i bez cvijeća i bez pozdravnih govora. Onaj robijaš, koji se je nadao svečanom dočeku, zagledao se u tu skupinu, kao da želi dobiti nekakav odgovor. A odgovora nije bilo ...

Teško im je bilo odmah prepoznati prijatelje, koji su im uz rodbinu pristupali i srdačno im stiskali ruke uz pozdrav »dobro nam došli!«.

Marko je prišao poznatima i rukovao se s njima, dok mu je srce kucalo i sve ga u grlu gušilo. Prišao mu je i najbolji prijatelj Đuka, kojeg je jedva prepoznao, jer su ga godine pronijele. I drugi poznati su mu prilazili i obasipali ga pitanjima da je jedva dospijevao odgovarati.

Đuka mu malo potiše reče: »Eno, tamo te netko čeka« i pokaže mu u stranu. Marko se vrlo znatiželjno okrene i stade kao ukopan. Zagledao se kao da ne vjeruje očima: Vitka i lijepa, kao prije pet godina, stajala je Marija gledajući ga svojim lijepim, plavim očima.

»Marija!...« izrekne kao da sanja. Ona se uputi prema njemu, a on prema njoj. U njemu sve zaigra od nekog silnog, veličanstvenog blaženstva, sreće i veselja...

»Marko!...« povikala je ona, puna neopisive radosti i bacila mu se oko vrata. On je zaboravio na sav svijet oko sebe, u ekstazi sreće ljubio je Mariju i držao je u čvrstom zagrljaju kao da će je uvijek zadržati. Na svom blijedom obrazu osjetio je suze kako se kotrljaju na sivo odijelo...

»Marija, draga Marija!...« šaptao je kao da ne vjeruje da je toliko sretan, da je to sve istinita i lijepa stvarnost!

Svi su oko njih stajali šutke, a mnogi su i potihlo plakali. Jedna mala djevojčica, koja je dotad stajala kraj Marije, pride Marku i pruži mu kitu svježeg cvijeća, preko koje se vila svilena hrvatska trobojnica:

»Mučeniče za slobodu Hrvatske, dobro nam došao!...« reče mala sigurnim glasom.

»To je moja sestra«, reče Marija, a Marko uzme cvijeće, poljubi hrvatsku trobojnicu a zatim dražesno dijete.

Pošli su oboje za ostalim robijašima i prijateljima u grad u svečanoj tišini. Đuka je vodio za ruku Marijinu sestru, a Marko je stupao u njezinu zagrljaju i mislio:

»Pogriješio sam kad sam se rastužio ne videći na kolodvoru zastave, cvijeća ni govornika. Marijina sestra mi je održala pozdravni govor, zavijala je zastavu i poklonila mi cvijeće... Što bih htio boljeg i svečanijeg dočeka? Danas, kad sam pušten pet godina ranije, radi pomilovanja, zar sam se mogao srdačnijem dočeku nadati?...

I mislio je na sreću koja je pokraj njega i na onu koja ima doći...

CRNA EGZOTIKA

Htio bih da večeras bude žestok mrak.
Da budem crn: rukavice bijele, cilindar i frak.
Da budem gost iščekivan nadom,
nedočekan svečanom paradom
već crnim zamračenim gradom
ulicama gladnim,
sobicama jadnim
i krčmama smradnim.

Da se penjem na krovove kuća;
na visoke zvonike,
kidajući svoja crna pluća,
da kričim ko sirena
za žute jadrnike.
Da tješim lica umornih žena
i grbava, kljasta bića.
Da budem poraz otrova i pića.

Da se penjem na visoke kule
i grabim sunčane zrake sjajne
da nikad niko ne zna ko sam,
ja famozni, crni čovjek tajne.
Da budem crn: rukavice bijele, cilindar i frak.
I poput starih bradatih muđraca
da postanem liječnik ranjavih srdaca.
Htio bih da večeras bude žestok mrak. —

— — — — —
U crnome mraku put je jasan
Crn i strašan ali ipak krasan.

— — — — —
Htio bih — — —

Život za drugoga

(nekoliko misli)

Čovjek liberalnog svjetskog sistema naučio se je živjeti za sebe, hraniti sebe, odijevati sebe, doznavati za sebe, brati plodove svog truda samo za sebe. Suvremeni čovjek hoće da živi, ali ne prelazi granice vlastitog bitka, suvremeni se čovjek i hrani i odijeva, uči i trudi se, ali on to sve radi samo radi svog subjekta, ne misleći da je to potrebno i drugome te da je drugi nužno na njega upućen. Danas je sav poredak tako ustrojen da se čovjek odbija od čovjeka, da brat bježi od brata kao što bježi i narod od naroda. Stvaraju se neprijateljstva na krv i zator, makar je u ljudskoj naravi usađen osjećaj za zajednicu, makar je čovjek u pravom smislu riječi društveno biće.

Budući da hrvatska omladina neminovno živi u takvoj sredini, to i ona pomalo upija taj sebičnjački duh. Dok smo bili djeca — još kako tako. Kad smo počeli otiskivati svoju lađicu od obale naivnosti i plovili sve više u moreživotne stvarnosti, počeli smo se polako povlačiti u se brinući se iz dana u dan sve intenzivnije za svoje lične potrebe, ne držeći na pameti ni svoje najbliže. Mislimo (jer tako misli cijelo ovo vrijeme): Što da se ja brinem za drugoga, kad se on za me ne brine niti na to misli? I tako danas pa tako i sutra — legije sebičnjaka istupaju na životno bojište. — (Bože sačuvaj da bih ja bio pesimista! Ako je itko uvjeren u eksistenciju dobra i u njegovu nadnaravnu svrhu, to sam ja uvjeren. Teško mi je kad moram ustanoviti nešto, što nije dobro niti dobra obećaje. Moram!)

Duh vremena oboružao se s mnogo sporednih činilaca, koji mu pomažu da do nečovječnosti potencira ovu našu grdnu manu. Nijesam nikakav predvodnik ni prvak, ne želim da me tko krivo shvati, ali ću danas baciti pogled na nekoliko takvih nevolja. Možda ću biti bar nekome od koristi. Više očiju više vidi.

Velika mana hrvatske omladine, koju ona nije skrivila, jest to što ne zna misliti. Neću sada tražiti filozofska djela da saspem nekoliko dubokih citata te da svoje drugove i drugarice uvjerim u vitalnu vrijednost i potrebu mišljenja. Uvjeren sam da svak praktički znade što to znači, a ovo nije školski sat da bih nekome morao istresti definiciju.

Omladina, dakle, ne misli. A ako misli, misli »kopačkama«, želumem, novčarkom, kinematografom ili čim drugim (možda crnim valovitim vlasima i »rotundastim nožicama«...). Glava u ovo moderno doba nekako »ispada iz kombinacije«. Kao da je otkrićem Amerike prestla njezina funkcija. Čudno nam je, kako je to u srednjem ili u starom vijeku misao zauzimala najotmjereniji društveni položaj. Onda je misli, razmišljanju, studiju svak ustu-

pao mjesto, kao što mi činimo kad ugledamo kakvog gospodina pod cilindrom ili gospođu s po prsta pudera na licu (a da i ne govorimo o noktima, što su životinje još zaostale pa ne naučiše tu manicuru!). Onda je misao bila »milostiva gospođa«, danas je pometačica, koju najmiše da odstranjuje smrad iz vlaka života, koji kao da je i uvršten u vozni red povijesti skoro samo da prevaži smeće. A omladina samo gleda kako da se vozi drugim razredom i bježi na prozor, čim ugleda pometačicu.

Bilo bi nepošteno da to ostane bez posljedica. Sjećam se svećenika, koji je govorio da bi se veselio, kad bi ga Bog bacio u pakao. Divio bi se Božjoj pravednosti! Ja se nimalo ne veselim posljedicama naše površnosti i pomanjkanja smisla za ozbiljni studij — ali ih moram priznati.

Bilo bi smiješno, kad bi netko, punim srcem idealizma i vedrine, počeo tješiti ljude dokazujući da je sva hrvatska omladina svijesna, junačka i posve sigurna garancija za sretnu budućnost. To miriši na skupštinske govore! Iz života, naprotiv, vidimo da jedan dio te omladine ne obećava baš mnogo lijepa, bilo da je svijesno ili nesvijesno zabrazdio. A kako oni pozitivni i oni negativni znadu govoriti (i to hrvatski, temperatno govoriti!) to se među našim omladincima često zametnu žestoke debate. Pa kad ne znaju što će — naši ljudi udri da se psuju. Jedan je »kreten«, drugi je »plaćenik«, treći je »glup kao torba« i tako dalje. Debate se kadgod svrše i tučnjavom, vrlo rijetko u redu i s pobjedom istine. To je posljedica našeg nerazumijevanja. Podijelili smo se u nekoliko frontova, stvorili smo od sebe neprijateljske vojske, utaborili smo se u svojim ideologijama i sada režimo i gruvamo iz topova jedni na druge. Oni, koje šaljemo u pregovore, svršavaju kako sam već rekao. — Internacionalac čita sve, što mu može u prilog postojati (i potajno se veseli svom »Beppu«, koji se već imao »zaletiti« na izlet do Jadrana!), nacionalista neće ni da čuje za komunistička raspredanja o nepravednosti današnjeg poretka, zakašnjeli sljedbenici negdašnje jugoslavenske ideologije kupe se oko svog Mite i miniraju sve, što samo zamiriši na »separatizam«. I tako iz dana u dan, iz godine u godinu. Generacije se spremaju za život i u nj ulaze — ne razumijući se međusobno. Kao po receptu — svi zaboravljaju da su braća, da žive na istoj očevini i da su povezani lancima zajedničke sudbine. O međusobnoj pomoći neće ni da čuju. Svak živi u svojoj čahuri.

Često sam čuo, kod kritike komunizma, da je on nemoguć, jer je čovjek od prirode upućen da radi za sebe te da će svaki seljak u kolhozu reći: »Zašto da ja za drugoga radim?« To se posve poklapa s onom »sibi quisque proximus.« Ako bi to bio jedini nedostatak komunizmu, mislim da ne bismo ništa izgubili kad bismo ga prihvatili. Zar nije i Krist rekao da nema ništa uzvišenije, nego dati život za prijatelje svoje? Ali sada dolazi ona nevolja! Komunizam veli da će on odgojiti ljude za novi, idealni poredak, za zemaljski raj (premda je to glupa parola, jer može

postojati samo jedan raj!) pa je to i pokušao u Rusiji. Ali je slo-
mio vrat. Ranu smo vidjeli gdje krvari po finskom snijegu. Ja na-
protiv mislim da ljude treba odgojiti za komunizam, dakle posve
obratno. A kome uspije da mu dvije milijarde učenika izgradi
zadaću samoodricanja za odlično, neka se samo prijvi u kancela-
riji Historije, pa će mu tu odmah uzeti skicu za izradu najimpo-
zntnijeg spomenika svih vremena.

Ipak mi je ona ideja suradnje vrlo simpatična. Kad bi se hr-
vatske generacije odgojile po zasadama Ante Starčevića i Ante
Radića, mislim da više ne bi trebalo trošiti za ograde, da bi klju-
čevi »izišli iz mode« i da bi ložać feromanganske peći pio crnu
kavu sa predsjednikom vlade. Jer zašto bi susjed susjedu ukrao,
kad znade da i njemu treba? Zašto bi se zaključavalo vrata, dok
netko usred noći može banuti da čovjeka iz najboljeg sna probudi,
jer mu je potrebita hitna pomoć; a možda susjed tako tvrdo spa-
va, da ga treba prodrmati? Zašto bi se radnik bojao u svojem
amerikanskom radnom odijelu doći k ministru, a zašto bi se mi-
nistar sramio radnika, kad nema ni palače ni »dobarca«, nego živi
od plaće? Omladina, koja bi se odgojila, iza pedesetak godina bi
se čudila, kad bi u muzejima gledala vrata sa tri brave i sa že-
ljeznom prečkom. Ali, eto! Ante Starčević je Otac Domovine,
otac nacionalizma, hrvatski Katon, najveći sin hrvatske majke;
Ante Radić je buditelj seljaštva, učitelj, najveći borac za pro-
svjetu, veliki učenjak — a hrvatska omladina dobro pamti onu
rečenicu s pučkoškolskih početnica da »uredno dijete čuva knji-
ge pa su mu uvijek čiste i lijepe kao nove« te se divi djelima svo-
jih velikana — i na tome ostaje. A opet bi svi željeli proniknuti
u njih i savršeno ih poznavati. Neki hipnotizer tješio nas je da
je dosta ako naveče koncentrirano mislimo na lekciju te knjigu
stavimo pod jastuk. Znanje da će sigurno doći. — Neće hrvatskoj
omladini znanje doći ako ga sama ne iscrpi. A bez znanja i kul-
ture nemoguće je da ispravno postoji ono što Talijani zovu »con-
vivenza umana« — nemoguć je sretan međusobni život. Polovičan
mladić ne može živjeti za drugoga. On može živjeti samo za sebe.
A i svinja znade žderati za sebe.

Kad parobrod tone, pravi zapovjednik čeka na mostu dok se
svi putnici spase. Kad gledamo po našoj Dalmaciji gajeve stoljet-
nih mslina, mislimo na djedove, koji su ih sadili, a od njih nijesu
okusili ulja. Mojsije kroz četrdeset napornih godina vodi Izraelce
pustinjom, a kad se primakao Palestini umire na gori Nebu. Sveti
biblijski atentator, Judita, ubija protivničkog vojskovođu uz cij-
nu vlastitog života, a toliki su ga i položili — da narodu osiguraju
slobodu. Slabokrvna djevojka, koja se već godinama bori s pluć-
nim boljeticama, pretače svoju krv u bolesnika, premda par dana
iza toga može ona umrijeti mjesto njega. Pasteur nije za se izna-
šao antiseptički serum. Zrinski i Frankopan nijesu za sebe spre-
mali bunu: bili su bogati velikaši. Matija Gubec nije za sebe di-
gao neslobodne seljake, jer je bio slobodan. Kvaternik se nije pro-

glasio Eugenom I, on se je nadao smrti, a ne prijestolju, a ipak vodi bunu da oslobodi narod. — Ima dakle primjera, u koje se hrvatska omladina može ugledati — samo ne smijemo pred dobrim vratima zatvarati i zlo i kroz prozore u kućicu svog srca primati. Moramo se malo ohrabriti pa se odlučiti na borbu s negativnim stranama ljudske prirode. Moramo malo zarezati u meso. Otrovani smo, ljudi Božji! A nijesmo li učili da treba meso žariti usijanim željezom, ako nas zmija ujede? Nijesmo li spremni desnicom svojom otsjeći ljevicu, ako nas je taj prokleti gmizavac ubo u lijevu podlakticu? Zašto, dakle, da puštamo da se samo na duši slobodno gnijezdi svaki crv, da se kupi svaki smrad? Potrebno nam je mnogo smisla za operacije bez narkoze. Neka boli! Bol izgrađuje karaktere. Bol je karbonizacija kroz koju mora proći svaka mlada duša, jer je od naravi meka kao guma.

Često mi dolaze na pamet dani, što sam ih proveo u alpskim planinama. Promatrao sam svoje društvo, sve one, koje sam u planini mogao okom dohvatiti.

U najtežim momentima, na prolazima, gdje mu život o niti visi, u momentima, kad se jednim nezgodnim korakom može survati u hiljadu metara dubine — čovjek misli skoro isključivo na drugoga. Može tamo dospjeti sebičnjak, škrtica, lihvar, može se zaželjeti planine i špekulant i lopov, ali kad dođe u planine, kad svakim kretom noge izvrgava život novoj opasnosti, tada se u tom čovjeku nešto budi, neka zapretana žeravica pretvara se u vatru, i on mora najprije misliti na drugoga, a onda tek na sebe. Zato uvijek propovijedam odlazak u planine ili na more (extrema tanguuntur!) — to je najpraktičnije škola života. Tamo se uči živjeti za drugoga. A takav život ima najviše »šanse« da opravda svoje pravo na opstanak.

Hrvatska omladina vere se visokim i jedva prohodnim planinama sadašnjice, tražeći daleke vidike Slobode i sreće svog naroda. Ta omladina ne smije se učiti na asfaltima ceste, kojima se gospodski fićfirići voze na vesele nedjeljne weckende — ona ne smije bježati od gorskih klanaca i od morskih površina, makar one bile ne znam kako uzburkane. A neka ta omladina odmah znade da ona neće uživati poglede u ravnice ni po nepreglednim morskim površinama. To će ostaviti drugima. To je život za drugoga.

Ima ih već, koji se upustiše u borbu sa životom, koji počеше voziti uz rijeku. Njima sam nedavno ispjevao kratku pjesmicu, koja se ionako neće nigdje štampati pa ću njezin svršetak ovdje donijeti:

... Jer život je za nas, mi moramo živjet,
moramo brodit ovim olujama;
moramo ići k cilju dalekom, dalekom,
brođiti, brođiti, drugovi, proti onim strujama!

Stvorimo li ovakvu generaciju, možemo se nadati da ćemo izići zdravi iz ovog kaosa i da se nećemo u njemu izgubiti. Stvo-

rino li ovakvu generaciju, ona se neće čuditi paroli »život za drugoga«, to i neće biti parola, nego stvarnost. Dok do toga dođe mnogo će nemilih amputacija trebati, mnogo ćemo gorkih krušaka morati prožvakati.

»Broditi protivnim strujama!« To neka nam bude lozinka! Uхватimo se u koštac s vremenom i stvorimo od hrvatskog čovjeka pravog Čovjeka, potpuno socijalno biće!

Ž. Milić Štrkalj:

U T J E H A

*Ne plači, mala, djevojko crna.
Niču vesele proljetne boje.
Ne volim te. Iz duše ne kaplju
Suze tvoje.*

*Ti plačeš samo da plačem.
Ti voliš samo da te vole
Ti si sretna kada te hvale,
Žale — i mole.*

*Proljeće blista. Ti si krasna.
Zar nečuješ disanje minuta.
Zar ne vidiš da blijediš i da rumen
Postaje žuta.*

*Ne plači. Ne plači toliko.
Ima mnogo žena koje prave suze kriju
Koje grozno pate a ipak se pjano,
Suludo smiju.*

*Obriši suze. Oči ti sjaju.
I podi tiho...*

M. Budak kao književna pojava

U »Hrvatskoj Književnosti« današnjeg glavnog urednika Hrvatske Enciklopedije, dra Mate Ujevića, koja je izišla u Zagrebu 1932 nalazimo i ime Mile Budaka. Kao pripovjedači istaknuti su dužom bilješkom, nego Budak, slijedeći: Miroslav Krleža, Ilija Jakovljević, August Cesarec, Ulderiko Donadini, Stevan Galogaža, Đuro Vilović, Velimir Deželić, Vjera Škurla Ilijić, Štefa Jurkić, Marko Soljačić, Ante Kovačević i još nekoliko poznatih ili nepoznatih imena. O Budaku se u toj knjizi doslovno nalazi ovo: »Mile Budak, prijeratni pisac, postao je tek u najnovije vrijeme priznat kao pisac jačih osobina. Budak je Ličanin, pa je u knjizi »Pod gorom« dao niz dobrih pripovijesti iz svog kraja, iako su i te slike ponešto jednostavne slike iz ličkog života, jer ne daju puni dojam, nego naročito podcrtavaju aljkavost u spolnim odnosima.«

Sigurno se dr Ujević pred desetak godina ni u snu nije mogao nadati koliko će daleko Budak ostaviti mnoge njegove »suvremene pripovjedače«. Nije se dr Ujević nadao kako će Budak samo šest godina kasnije (a da ne rečemo već iste godine, izdanjem »Raspeća« i »Na ponorima«!) sa svojim monumentalnim »Ognjištem« domaknuti svim tim pripovjedačima i njihovim djelima.

Uvjeren sam da dr Ujević nije jedini koji je kasno prozreo snagu Budakova talenta. Sigurno ih je još mnogo bilo, koji su Budakova djela pohranjivali u svoje knjižnice alfabetskim redom ne pridajući im nikakve osobite važnosti.

I dok se je pred samih osam godina Budaka stavljalo u isti red s toliko imena, koja u suvremenoj hrvatskoj književnosti znače malo, ako ne ništa, u ove zadnje dvije godine Budak se penje na prvo mjesto hrvatske lijepe knjige kao velik književnik i pojava, kakvoj u našoj literaturi ima malo ravne.

Ime Mile Budaka je zaista naročita pojava. Predstavivši se javnosti sa dvije knjige novela i dva dijela započete trilogije, eto ga da u samih četrdeset dana napiše svoje »Ognjište«, pionirsko književno djelo, koje se u kratkome razmaku tiska u dva izdanja i koje prodire u gradove i sela. Pojava »Ognjišta« je blagdan hrvatske knjige, jer nijedan roman dotada nije Hrvatima prikazao hrvatskog seljaka kao »Ognjište« Zato ono stiče neobičan publicitet i upoznaje široke mase s Budakovim imenom. Kroz godinu dana »Ognjište« je centar pažnje, njega svak čita, o njemu svak govori, o njemu se po svim časopisima piše. Klasična galerija Budakovih karaktera predmetom je dugih rasprava. O tim se karakteristikama govori u društvu, u školama, svuda. Lukan, Blažić, Anera, to je trio koji daje gradiva kritičarima da pišu duge rasprave o duši ličkog

seljaka, o dobrom, patrijarhalnom Lukanu, koji gleda kako mu se vatra na ognjištu gasi, o zvjerskom, demonskom Blažiću, koji hoće da se dokopa žene rođenog sina, o hrvatskoj idealnoj ženi Aneri, koja nosi na svojim leđima čitavu jednu malu povijest i koja se do zadnjeg dana bori kao žena i kao majka! I govorilo se: »Budak je dao svega sebe, on se popeo na vrhunac svog stvaranja.«

A prošla je tek godina dana i na književnom tržištu se pojavljuje Budakova »Rascvjetana Trešnja«. Ljudi su kimali glavama pitajući se: »Da li može taj čovjek još nešto jakoga dati? Zar on nije kulminirao, svršio?« A kad se otvori »Trešnju« i kad se dočita taj sigurno najbolji roman o našoj poslijeratnoj gradskoj sredini, ostaje se začuden. I opet eto pred nama novog sadržaja, nove radnje, nove galerije tipova! Eto nam Zlate, Dragana, Blaževića, Ljubice, eto nam sav taj gradski život da ga čitajući doživimo u svoj njegovoj stvarnosti, u zlu ali i u dobroti!

Zlata je neopisiv tip suvremene hrvatske žene. Njezina služinska knjižica je vjerovatno jedan od najjačih psiholoških momenata u sveukupnoj hrvatskoj literaturi. Zlata je zla i dobra, realna, živa, od krvi i mesa, prava hrvatska žena. A što da kažemo o njezinom Draganu, tom »malom čovjeku«, kog je život učinio malim, ali je u našim očima velik, jer iako se upisuje u »partiju«, on na sudu održava govor historijskog značenja, koji će kritičari upoređivati s najboljim govorima u svjetskim književnostima. Uz njih se nižu Ljubica i njezin muž, Wettler i Blažević, sve tipovi puni sadržaja, ocrtani svaki posebno i sa vlastitim osobitostima.

Kad čovjek upozna sve te tipove, sve te ljude Budakovih romana i novela, čudom se pita, odakle ih je pisac smogao. Gdje je crpio pustu građu iz koje je sagradio tako veličanstvena djela. Imao sam prilike sa samim piscem govoriti o tome i tek tada sam osjetio koliko veličinu u Budaku ima Hrvatski Narod, kad sam čuo i doznao da je on pisac prave i nepatvorene hrvatske stvarnosti. Svi su Budakovi junaci živjeli. On je s njima razgovarao, slušao njihove dijaloge, a onda je sve te njihove razgovore unio u svoje romane i stvorio klasični hrvatski dijalog. Budak ne izmišlja. I njegov Lukan i Bojanić, i direktor Križanić, i Zlata i Anera, svi su oni živjeli ili još žive pa ih je pisac gledao pred sobom. Budaku nije trebalo po pisaćem stolu namještati figure da ih neprestano ima pred očima i da svaku ukloni, kad onoga koga predstavljaju »ubije« ili mu »umre«, — on je svoja lica za pisanja gledao u životu i opisivao ih. Otuda izlazi ona vjernost Budakovih junaka. Pa ako nam se čini da je Anera samo puki, nedostiživi ideal žene, poslušajmo što o tome veli Marko Čović: »Ima nešto u veličini Budakove Anere, što mnoge zbunjuje, pa posumnjaju u mogućnost Anerina postojanja. Ja sam ljetos dao svojim zemljacima u Subotici »Ognjište«. Svi su bili ushićeni. A ipak nisu mogli vjerovati u Aneru, koju su opet najviše zavoljeli. Jedna žena, koja je u svojem životu prošla sličnu Kalvariju kao i Anera, također nije vjerovala, jer u tom času nije imala pred sobom ogledalo pa da vidi novu Aneru, još neopisanu, ali živu i stvarnu, da vidi sebe. Svi smo mi često tako zauzeti sitnicama,

da ne vidimo veličinu, koje su nam na dohvatu, pred nama, naše, u ljudima, koji nas okružuju. (Hrvatsko Kolo, X, str. 166.)« A slično bi se moglo reći i o Zlati Bojanićevoj.

Osim ovog velikog broja lica Budak nam u svoja dva velika romana daje još nešto, a to je njegov vanredno živi i pokretni dijalog, kakva niko do njega nije u nas stvorio. Dok pratimo njegova lica u dijalozima, nama se čini da to i ne čitamo, da to slušamo gdje razgovaraju dva Ličana ili neka, poznata nam gospođa Zlata i neki gospodin Stefanović. Osobit čar dijalozima u »Ognjištu« daje originalni lički dijalekt, koji nam omogućuje da se posve prenesemo u kraj gdje se radnja zbiva. Da je Sida Košutić u svojim zagorskim romanima donijela dijaloge u izvornom jeziku zagorskog sela, ti bi nas se romani mnogo simpatičnije doimali.*

M. Budak je pisac cjelokupne hrvatske duše, koja može biti zla, ali je u prvom redu dobra. Budak je postao svojina svih nas, njegova duša i naša je duša, jer je iz njegove najbolje progovorila Duša Hrvatskog Naroda, koja se sigurno nije nigdje tako manifestirala, osim u historijskim govorima najvećeg našeg pučkog tribuna, neumrlog Stjepana Radića.

Juvenis

Čakavski svijet

Čakavština je danas posebno tijelo u našoj književnosti, napose u onoj lirskoj. Pa, iako je to tijelo još u razvitku, dobivajući nove konture i obujme, postajući danomice bogatijim i osebujnijim, ono već danas sadržava toliko karakteristika, obuhvaća toliko životnosti i lirike, pače postaje ozbiljan pendant čitavom našem lirskom stvaranju, i nemoguće je bilo kako pralaziti preko njega. One mogućnosti, koje su Domjanić, Galović, pa Prpić, Pavić i dr., a i sam Krleža, iznijeli na kajkavskom dijalektu, ukazuju se i na čakavštini, dakako, u nekoliko različitih nijansa. Na njoj je Mate Balota spjevao pjesme, koje su »značajne za cijelu hrvatsku suvremenu liriku« (A. Barac). Čakavski stihovi Drage Gervaisa zadiviše Nazora, a Pere Ljubić i Marin Franičević, pa i najmlađi, u »Lirici hrv. sveučilištaraca«, Cerinić i Rocco, s uspjehom pjevaju o svojim »škojima«. Svi oni izgrađuju posebno književno tijelo, čakavsko, kojemu svojevremeno, valjda i nehotice, doprinesoše udjele i Vladimir Nazor, pa i sam — Tin Ujević.

Međutim najtipičniji predstavnik suvremene čakavštine je Mate Balota. On je prvi opravdao njezin *raison d' être* i razotkrio svu onu raznolikost i gibljivost, bogatstvo izražajnih mogućnosti, napose vjernost

* Makar je sva književna kritika pozdravila romane gospođe Košutićeve, Matica Hrvatska još uvijek ne objavljuje treći dio trilogije »S naših njiva«. Mislimo da to mnogo škodi efektu samog djela i ovakav slučaj možemo samo požaliti.

i vrijednost onog specifičnog, krajskog kolorita, koji pjesmi daje puninu odraza i sugestivnost uvjerenja, istinitost. Balota je upravo pomoću čakavštine uobličio i opisao Istru, kao što nije nijedan naš kraj dosada opisan, barem ne u — lirici. Njegova je lirika zahvat općerazvojećanski i istarski, istarski naročito, zahvat koji se odvija u svojoj raznolikosti i zamašitosti života, počivajući na zdravim principima iskrenog pjesničkog doživljavanja, životnog iskustva i tradicije. Bez sentimentalnosti i subjektivističkih senzacija, Balota doživljava Istru i promatra je očima otrgnutog sina, apsorbira je svom svojom duševnošću i reproducira kroz prizmu srca, srca koje ne izgara u sebi i za se, nego plamti za Istru, držeći je u živosti bogatih uspomena. I sve to kola krvlju, vibrira srcem, prožimlje dušu, zaokuplja čitav život, koji je privezan nekom neobičnom, iskonskom snagom i čvrsto, neotklonjivo prijanja za grud. Balotin prikaz Istre i istarskog života iznesen je svojski i iskreno, sveobuhvatno, sa svim onim tegobama i duhovnim manifestacijama, koje ga karakteriziraju i pružaju mu puninu, afirmaciju u višim vrednotama. Razgoličena je tu i oblikovana stvarnost, koja se doimlje sapeto i nostalgичno poput Nazorova Galiota, snagom i žilavošću Velog Jože.

Ovom sapetom i teškom Balotinu životu, Gervais je dao patinu lakocće i dinamičnosti. Pa, mada se i on dotiče rana i kobi, njegove pjesme, u svojoj jednostavnoj versifikaciji i sricanju, u raspjevanosti i ritmu domaćeg proživljavanja, djeluju kao neko odmorište, počinak u zabavi idile, kroz koju »armunika cvili i bas rompota«, u kojoj se sunčaju »none i nonići«, a mladost igra »na bočarije«. Gervais, dakle, ne otkriva život do dubina, životnu potresnost i tragiku, njegova je poezija nastala iz poskorupljenosti, ona je kao neka igranka običajnosti i mladenaštva, kao poskočica života. No zajedno s Balotom, s njime uočen, Gervaisov opus postaje karakterističan i stapa se u cjelinu, na koju djeluje kao poslastica i vedrost, kao mladenačko neko uzdarje, koje ne prijanja toliko uz krutninu stvarnosti i ne umije u njoj pronaći sadržinu, koja bi srce osvojila, već je traži ondje gdje srce ima već gotovo poprište, gdje mu je teren utr. Balota, on naročito, i Gervais dali su Istru i Hrvatsko Primorje, opjevali ih do u tančine, oni su oni, koji učinije čakavštinu onim što je i otvoriše joj putove u ono što može biti, oni ostvariše »čakavski oblik, ali i čakavski sadržaj« kako to svojedobno kliknu i htjede Vladimir Nazor.

*

Poput Balotine i Gervaisove regionalne lirike, koja nam plastično ocrtava život Istre i Hrvatskoga Primorja, nastaje, gotovo u našoj neposrednosti, i čakavska lirika »škojara«, otočana Dalmatinske Hrvatske. Njena dva glavna predstavnika, poznata već otprije po svojim samostalnim zbirka pjesama, Pere Ljubić i Marin Franičević, objaviše nedavno zajedničku zbirku »Na pojih i putih« (Zagreb 1939). Mada se ova zbirka, svojom invencijom i zamašitom obuhvatnošću života, nije vinula do one visine na kojoj je Balotina poezija, iako ona nema onako karakterističnog i dinamičnog folklor, kako ga to ima Gervaisova lirika,

ipak je i u njoj sadržano toliko toga presudnog i osvjetljavajućeg, pjesničkog i iz grude proniknutog, iz stvarnosti ubranog i iznešenog u neposrednosti pjesničkog doživljavanja i intuicije, da se i ona ukazuje kao vidan uspjeh i odraz koji mnogo toga zasnjeđuje o samim pjesnicima, kao što i o njihovu *genreu*. Uzme li se pak u obzir, da je ova lirika još u razvitku, i da su pjesnici na putu ka usavršavanju, sticanju i izgradnji konačnog, onda i sve eventualne nedostatnosti plinu u previranju i obećanjima.

Faza razvoja, dakako, onog posvema čakavskog, očituje se, kod Ljubića u jednom jačem obujmu. Ljubić negda opjeva »kampanele«, dade pejisaž i akvarel, da sada dublje zaroni u život, da se jače privine uz stvarnost, da joj opipa bilo i čuje srce, analizira čitav bitak. Međutim Franičević ostaje na liniji sistematskog usavršavanja. Obadvojica su pak privezana uz onaj zajednički, toliko istoličan, objekt, uz zemlju i život rodni otoka, a taj objekt karakterizira ih jakom zajedničkom notom, upravo ih združuje i njihova lirika čini spontanu cjelinu, ne možda toliko u formalnom pogledu, gdje je Ljubić jači i iskristaliziraniji, koliko u unutrašnjoj provejanosti i sadržini. Ovaj zajednički svijet doimlje se sažeto i jedinstveno, tim više, jer oba jednako uranjaju u nj, što, kako vidjesmo, nije slučaj kod Balote i Gervaisa i baš zato, zbog različite tematike, njihova je lirika raznolikija i osebnija.

Ljubićev i Franičevićev čakavski svijet dvojak je: jedan živi na otočju uronuo u tromost bijede i nenapretka, siromaštine, a drugi se grabancijaški, ali i samosvijesno, borbeno provlači po gradovima i dalekim zemljama; jedan je sapet teškim verigama zemlje, znoja i mora, a drugi traži izlaze i upušta se na daljine, razasipan na sve strane. I ova dva svijeta, svaki sa svojim posebnostima, žive i prolaze, a »škoi« ostaju zajedno sa vjerom i tradicijom, sa svom onom iskonošću, koja nam očuva i ovu kršnu čakavštinu, čakavštinu na kojoj pjevaše stari Marul »u versih hrvacki«, koja i danas živi »i živjeti će i imade pravo na život, kako sada tako i u buduće« (F. Pavešić). Međutim, da ne bi kogod krivo razumio; ne ograničavamo se samo na čakavštinu, kako to neko vučji — htjede i hoće!

Iv. Kroló

Suvremena knjižnica Matice Hrvatske

Mi smo Hrvati narod koji je uz sve svoje vrline pun paradoksa, nelogičnosti i svakakvih djela, naročito u našem kulturnom i političkom životu. Mi smo narod u kojemu se u tom kaosu nerazumljivosti (da se drugačije ne nazove) u našem kulturnom životu držalo mnogo tužnih stvari. Imali smo mnogo talenata koji su propali neshvaćeni i odbačeni dok su nespodobnjaci brali lovorike, imamo mnoga djela koje stranci više cijene nego mi, imamo na našem historijskom narodnom području preko pet milijuna pripadnika naše nacije, a doživljavamo da

veliki dio naših knjiga ne može u hrvatskoj čitalačkoj publici prodrijeti s nakladom većom od 1500—2000 kom. A u isto vrijeme nekoliko najnovijih i nekoliko starijih književnih naklada preplavljuje književno tržište djelima stranih pisaca (a često vrlo sumnjive vrijednosti, a dakako obojanih marksizmom i drugim ponezdravim idejama). Ili, zar je još potrebno naglasiti i utjecaj beogradskih nakladnih poduzeća koja se zbog svojih prilika i tendencije odlikuju jeftinoćom, što nije slučaj kod naših knjiga gdje se vrlo teško može dobiti knjiga ispod 40 ili 50 din. Pa ipak u tim teškim prilikama naše domaće zaista hrvatske knjige osjeća se sve više vrlo pozitivni utjecaj naše najstarije književne ustanove sa stogodišnjom tradicijom — Matice Hrvatske. Njezinom zaslugom se osovilo na noge mnogo hrvatskih književnika, njezinom zaslugom dolaze danas do izražaja mnogi književnici (izgleda da neki od tih to vrlo brzo zaboravljaju...) kojima Matica materijalno i moralno pomaže da dođu do onoga za čim teži svaki onaj koji se hoće nazivati književnikom — da dođu do renoméa. U zadnjim godinama svoga vrlo plodnog rada Matica je pokazala put kojim kroči: biti u službi svoga naroda, okupiti oko sebe pozitivnu hrvatsku književnu generaciju i svojim izdanjima uzdizati i širiti hrvatsku knjigu.

Uz svoja Redovna Izdanja i Malu knjižnicu Matica je iste godine kad je osnovala Malu knjižnicu, osnovala i Suvremenu knjižnicu od koje je do sada izašlo četiri kola, a prošle godine je uz četvrto kolo u izvanrednom izdanju S. K. izašao najveći hrvatski roman, djelo autora nezaboravnog »Ognjišta« Mile Budaka najjačeg nacionalističkog a ujedno i najboljeg današnjeg hrvatskog književnika. U izboru djela koja je Matica izdala u S. K. možemo vidjeti da je Matica prilično pazila ne samo na vrijednost nego i na karakter djela tako da je S. K. vrlo raznolika po svojim djelima. Do konca 1939. izašlo je u njoj 9 romana, 8 knjiga novela (među njima Giocondin posmijeh Engleza Aldoysa Huxleya u odličnom prijevodu i s odličnim esejom o autoru od Vinka Kriškovića), 2 knjige eseja, 1 knjiga humoreski. Od domaćih pisaca zastupani su u izdanjima S. K. Budak, Nehajev, S. Košutić, Majer, Kozarčanin, A. Kovačević, I. G. Kovačić, Krišković, Mihalić, Pavešić, Neimarević, Nizeteo, R. Nikolić, Orišković i Milković.

Prošle je godine Matica izdala u S. K. 10 svezaka knjiga, djela hrvatskih književnika od kojih je po opsegu i vrijednosti najveća Budakova »Rascvjetana trešnja«. U vrlo lijepoj opremi izašla su u zadnjem kolu S. K. ova djela: Ivo Kozarčanin: Tihi putovi, Anton Nizeteo: Nevjesta na otoku, Rikard Nikolić: Sudbinom vijani, Mate Orišković: Mejrina krv, Zlatko Milković: Buđenje, Mile Budak: Na Veliki Petak i Rascvjetana trešnja.

Ivo Kozarčanin: Tihi putovi: Jedan od najplodnijih naših današnjih književnika je i tom zbirkom novela dao nesumnjivo svjedočanstvo o svome talentu. Svojim dotjeranim i živahnim stilom, koji ima u sebi nešto matoševsko, iznosi Kozarčanin život sitnih, malih ljudi, životnih boraca, patnika i mučenika. Novele »Jutro spoznaje« i »Tri gavrana i jedan čovjek« su najbolje u ovoj zbirci novela. Autor je u ovoj zadnjoj

noveli dao političku novelu iz našeg života. Kozarcinom vrlo lijepo opisuje prirodu; u tim svojim opisima kao općenito u mnogim svojim novelama on je jak lirik, vrlo dobar poznavatelj ljudske duše koji s uspjehom opisuje najtamnije i najbolnije strane čovjeka patnika.

Druga zbirka S. K. je također zbirka novela: *Nevjesta na otoku*, a napisao je Anton Nizeteo, mladi pjesnik dalmatinske Hrvatske (1938 je izdao zbirku pjesama »Uspavanka vremenu«). Motivi Nizeteovih novela su iz dalmatinskog života, iz života mornara, priprostih ljudi, »Amerikanaca«, seljaka pa čak i dalmatinske aristokracije koja uzdiše za »starijim i dobrim vremenima«. Nizeteo je u ovoj svojoj uspješnoj knjizi dao nekoliko dobrih novela u kojima je u većini realno iznesen život Dalmacije, njezinog svijeta sa svim svojim karakteristikama. U problematiku Nizeteovih novela opaža se naročito dobro iznesen problem grijeha (»Zavjet«, »Na pragu zla«, »U svjetioniku«). Vrlo dobra je novela »Zavjet« u kojoj je, uzistaknutu problematiku iznio kao i u ostalim novelama čovjeka s njegovim strastima i grijesima i svim oznakama dalmatinskih tipova.

Regionalni karakter kao Nizeteova knjiga ima i zbirka pripovijedaka »Sudbinom vijani« Rikarda Nikolića. U deset novela ove zbirke upoznajemo nekoliko lijepih i bolnih slika kršne i opore dalmatinske grude kojoj je pisac i posvetio knjigu. Prva pripovijetka ove knjige čini se uza svu svoju grubu realnost ipak ima nenaravan i upravo besmisleni završetak. Najbolje stvari u ovoj zbirci su Anula, Nane Tamburin i Na proštenje (ova zadnja je gotovo najbolja i najuspjelija). U tim novelama se autor pokazao kao dobar stilista i kao pisac koji vrlo lijepo i uvjerljivo može opisivati grijeh, strasti i patnje svojih zemljaka. Novela Pod oglav ne pripada po svojoj temi nikako u ovu zbirku. Lica Nikolićevih novela su ispačeni seljaci, majke (koje je uspio vrlo dobro opisati kao na pr. u Čini i Posljednje zbogom), ljudi puni strasti, stari ribari i mornari, siromašni ljudi i obligatni »Amerikanci«.

Nikolićeva knjiga je uspjela, i ona je uz Nizeteovu knjigu prošle godine iznijela dosta dobro prikazivanih slika s naše jadranske obale.

Mate Orišković je zastupan romanom »Mejrina krv«. To je roman ne samo po motivu nego i po narječju originalan. Radnja se ovog historijskog romana događa u burnoj prošlosti ispačene i iskrvavljene Like, one Like koje je sadašnjost vezana baš za događaje opisane u Oriškovićevom romanu. Što taj roman nadvisuje nad drugim našim novijim romanima je bez sumnje i njegova nacionalna problematika. U vremenima kad se mnogi pisci hrvatskog podrijetla boje uzimati krasne motive iz naše sadašnjosti i burne nedavne prošlosti, u dobi kada se mnogi književnici (često su to »književnici« — u navodnicima —) upravo srame spomenuti u svojim djelima hrvatsko ime izbjegavajući tobož tendencioznost i propagandistički karakter djela, Orišković povezujući nas s burnom prošlošću daje u najraširenijem hrvatskom narječju ikavici uspješno djelo vrijednog karaktera. Nakon tragične smrti glavne junakinje Mejre — muslimanske Hrvatice, ipak triumfira hrvatska pobjednička misao (svi su Vlasi i te kako loše prošli).

Biografski roman *Zlatka Milkovića »Budenje«* je svakako jedno od najvrijednijih djela prošlogodišnje Matičine S. K. Tragični udes Račićev, čovjeka koji je bolovao od »obilja duše« dobro je prikazan; jedino se radnje na koncu previše iznenada dešava. (O romanu je pisano u prošlom broju »Matoša«)

Mile Budak sa svojom zbirkom novela »Na Veliki Petak« ponovo je dokazao svoju vrsnoću i neobičnu književnu stvaralačku snagu. U pet novela ove zbirke vidi se njegov veliki talenat, a u nekim novelama divno ocrtani mnogi ljudski problemi. Gospodin Mirko je jedna od najboljih stvari a i stilski je vrlo dobra. Finale je po motivu sličan na odlomke »Rascvjetane Trešnje« (odnosno na »Raspeće« i »Na ponorima«). Svuda se autor pokazuje kao odličan poznavalac ljudske duše koji razmršiva mnoge i mnoge probleme što nas dnevno muče i tište. Upravo divovskom snagom zalazi u problematiku opravdanosti smrtno kazne u najboljoj noveli ove zbirke. Pravo na život koje upravo potresno djeluje na čitaoca. Na nekoliko se mjesta (osobito u noveli Adamović d. d.) Budak pokazuje kao odličan socijalan pisac koji bez ikakvog hohštapliziranja i pretvaranja (svojtvenog mnogim komunističkim i »socijalnim« piscima) duboko zadire u mnoge socijalne probleme, bez bojazni Pravu na život?), raskrinkava mnoge tipove i velikim i poletnim reazotkriva i najbolnija mjesta (ima li divnijeg primjera nego onog u lizmom pripadnika nove hrvatske generacije pokazuje pravi put u kao-su socijalnih problema.

Od istog je autora i »Rascvjetana trešnja« (izvanredno izdanje S. K.) veliko djelo koje zbog svoje duboke nacionalne i socijalne problematike zaslužuje da se o njemu mnogo piše.

Dakle kako se vidi, samo u svojoj Suvremenoj Knjižnici Matica Hrvatska je prošle godine izdala sedam djela u 10 svezaka (u Redovnim Izdanjima pet knjiga, u Maloj Knjižnici sedam knjiga i časopis Hrvatska Revija) što je svakako za naše prilike veliki uspjeh. Svaki objektivni čovjek može toj našoj kulturnoj ustanovi dati u svako vrijeme priznanje i zaželiti joj mnogo uspjeha na utrim putovima budućnosti.

Jure Prpić

Rakovac u Vinovrhu M. H. 1939

Stjepan Mihalić se je već svojim novelama i dramama predstavio hrvatskoj javnosti.* U tim novelama i dramama Mihalić nam je na svoj način prikazao život — većinom — inteligencije, koja živi na selu (ili blizu sela), život seoskih učitelja, pa i karikirane negdašnje vlastele. Prošle godine u redovnim izdanjima »Matice Hrvatske« izašao je ro-

* »Novela«, »Grbavica«, drama, »Neprijatelj«, novele, Karlovac. »Zapaljena krv«, dvije novele i lirski roman, Zagreb, Zabavnik Matice Hrvatske, »Knjiga o Mlakaru i drugima«, novele Zagreb, Matica Hrvatska.

man »Rakovac u Vinovrhu«, u kojem nam Mihalić crta karakter i tip čovjeka, čiji je vlastiti egoizam niveliran s nulom, a hrvatstvo kao pokret, koji treba provadati u život, je podignut toliko, da on sam strada, gine, diže se — jer vjeruje. Vjerovati to je geslo Rakovčevo, to je snaga, koja ga podržava, to je moć... I kad se Rakovac na jednom mjestu premori, kada osjeti, da je sve možda uzalud, t. j. kada se pojavi ona skepsa, onaj pesimizam, kada osjeti, da je sve propalo — diže ga nešto iz njega samoga, nešto što je u krvi, što se ne može satrti: »Istina je... ljudi smo i nemirni... gladujemo, bulaznimo cijeli život, a mogli bismo živjeti u obilju, i naveliko uživati... Ali mi smo vjetrovi, a vjetrovi ne miruju, vjetrovi vuku i nose naprijed, samo naprijed... ne brinući se za Ribiče i Cvitovce...« (str. 92)

Uz problem narodne inteligencije, koji je Mihalić već obrađivao u svojim djelima, kao sredinu, kao nešto neutralnog i zasebnog on je ocrtao tip i individualitet Rakovca, čovjeka približno sličnim iz doba francuskog romantizma (Chatterton, René), našeg realizma (Radmilović, Zlatanić), Donadinijevih tipova (»Krista su razapeli, a mene su razapeli i sasjeckali«) i Nehajevljeva Andrijaševića iz »Bijega«. Rakovac je optimista i realista, kao što su sva lica Mihalićeva, koja su očutila spoznaju, da će pobijediti. I uistinu Mihalić i u ovom romanu, kao skoro u svim svojim novelama, nekim svojim posebnim načinom crta karaktere i lica, ali i koliko glavno lice bilo osamljeno, posebno, originalno (samo po sebi), u njemu ipak struji snaga, pa — kad ga i zanese apatija za životom, kada se sam baci u rezignaciju i teško odricanje, koje je poput kajanja — nešto ga u krvi prene, neka snaga, postojanost — i tu on zauzima bezkompromisni stav: aut Caesar, aut nihil... Jer Mihalić u noveli »Povratak Krste Bukovačkog« kaže: »Nije život u jalovu odricanju, nego u tom da napnemo mišice i snažno zamahnemo.«

A opet sva ta Mihalićeva lica psihološki mogu i izračunati svoju snagu, t. j. imaju toliko autokritike, da mogu i matematički precizno zaključiti, da li njihov život ima snage, pa kad (kao Horvat u noveli »Kesten u kanalu«) pronadu, da su zgaženi i zanijekani kao »kesten u kanalu«, onda — revolver — — — prvi hitac u prozor, a drugi u — — sljepočice.

Što se tiče pak samog Rakovca, on je jaka fizionomija, rekao bi gorostas i hrast, koji se snuži i pritaji, a kad ga preneš i kad uvidi svojim prodornim pogledom, da mora živjeti, napredovati, kročiti, onda ustane, zavrne rukave i — ruši: »Skočio je sa sablaznom spoznajom u sebi, da i tako, što uredno plaća porez, samom sebi pljuje u lice, jer s porezom plaća šaku, koja tlači Hrvatsku.« (str. 146)

Roman Miroslava Krleže »Na rubu pameti« pokazuje nam isto tako čovjeka, koji ima svoje posebne nazore, ali ovo današnje doba sa svim materijalističkim idejama se mnogo i mnogo razlikuje od bora romantike, doba Chataubriand-a, Vigny-a, Goethe-a i — našeg Kvaternika. Današnji osamljeni čovjek nije čovjek, koji trpi i trpi stoički (»Gémir, pleurer, prier est également lâche« — Alfred de Vigny), te koji se uzdiže nad drugima, već čovjek, koji nema jakosti i karaktera i koji

nam po ilustracijama izgleda kao temperamenat flegmatika, ali u stvára to on nije, već čovjek — mlitavac, koga stvaraju prilike i njime drmaju kao s trstikom, a ne obratno — da on svojom snagom, svojom voljom, svojim »hoću« stvara njih (prilike), kao što je to slučaj s prije napomenutim romanima i djelima, pa bili ti junaci spremni i na rezignaciju (Chatterton) i na samoubistvo (Andrijašević iz »Bijega« — Werther) i na lutanja (René). Rakovac nije tip sličan onima iz Krležovih romana, gdje je glavni junak bez volje, anemičan, nekarakteran, mlitav, gdje ga okolnosti prevrću s jedne strane na drugu — deča, delà. Rakovac je postojan, jak, odlučan. Ali odlučan se može biti i prema samoubistvu, pa i odlučno na sebe možeš primiti križ i nositi ga i — ne vjerovati, već smalaksati ali — trpjeti (stoicizam). Međutim Mihalićev Rakovac ne samo što je odlučan, već je takav u smislu vjerovanja, optimizma... idealizma. Zato i završeci u svim novelama (pa i u ovom romanu) su puni vjere i budućnosti, puni snage i obećanja. »Ivoši Mravci zebu i čekaju, pateći strpljivo po hrvatskim selima, a duboko u njima, jaka kao zemlja, još uvijek živi vjera u novi dan. A on će raditi, da vjera ne bude uzaludna...«

Ovako svršava novela (koja se je mogla obraditi i u roman) »Povratak Krste Bukovačkog«, koja nam prikazuje život čovjeka, koji nije mogao gledati sve nepravde i sva zla od pokvarene aristokracije, pa bio on i njihov potomak (Bukovački), već je »emigrirao« iz tih prosječnih stvari, da se opet skršen vrati kući. Ali vjera ga opet diže i Mihalić svršava s gore citiranim riječima. Isto tako svršava i ovaj roman »Rakovac u Vinovrhu«, gdje Rakovac, ta afirmacija poštenja i pravde u Hrvatskoj, u halucinaciji vidi svoju pobjedu, jer — vjeruje: »U mislima je Rakovac pomicao to kamenje, micao ga snažno, napetim rukama, a o-dasvud iz mraka micali su ljudi, i micali ga zajedno s njim...«

Ali još je jedna važna poanta u ovom romanu, a to je uz opis i ilustraciju Rakovca, prikaz današnje Hrvatske, njene bijede, njene najveće nesreće. U Hrvatskoj se danas ne shvaća to, da biti Hrvat, znači dužnost, i to svijesni Hrvat, Hrvat mislima, osjećajima, djelima. To je velika istina o Hrvatskoj, to je njena najgora nesreća, što njeni sinovi hrvatstvo ne smatraju dužnošću, dužnošću za koju se i odgovara. Mihalić na jednom mjestu kaže: »Siromašna Hrvatska! Nije li njezina velika nesreća prilično potekla i od takovih umišljenih Krajačića, ljudi, koji sami ne rade ništa, a zato mi je i napor drugih mrska stvar?« (str. 54)

I zato Mihalić podiže u ovom romanu kult borbe, borbenosti, fanatizma. Hrvatskoj treba baš onakvih ljudi, kakav je sam Rakovac, jer on je snaga, možda ludost, vjetar, oluja, a... »... mogu li se vjetrovi obuzdati zidinama tamnice?« (str. 93)

Problem Rakovčev je problem čovjeka, koji se je shvaćanjem uzdigao iznad svoje okoline, da je jednim pogledom zahvati i obujmi. Njegov stav je sasvim beskompromisan, postojan i stabilan prema svemu onome, što mu u vihoru života staje na put.

A takve ljude i takve generacije baš Hrvatska treba...

Janko Zanetić

Kreketanje »Narodnog lista«

Još uvijek krekeću žabe iz malaričnih močvara koje su ostale na našim poljanama sa nekim fantastičkim idejama o postojanosti neke jugoslovenske narodnosti, koju su podržavali beogradski džepari, a koja fraza ima tu povijest — da je bila samo kostim za neke velikosrpske ideje. Još uvijek krekeće nekoliko žaba o toj jugoslavenskoj ideji i nekoj njenoj omladini — kad je već i službeno potpisano, da u državi Jugoslaviji postoje tri narodnosti. Naravno, da ovakovim fanatičnim zanesenjacima smrdi svaki plemeniti pokret za jednu stvarnu ideju, jedne stvarne narodnosti, koja ima svoju hiljadugodišnju povijest i kulturu, ta izvjesna gospoda, svojim jedljivim kreketanjem hoće da omalovaže i, na neki način, da se narugaju hrvatskoj omladini, ne znajući da time ništa drugo ne rade, nego pokazuju veliku šupljinu svojih zelenih lubanja. I baš nam je drago da ste se, gospodo, osjetili mokri pod »Pljuskom (hrvatskih!) omladinskih listova« i da ste osjetili pljusku »protivnog tabora«. Samo je smiješno, gospodo, da ste se iznenadili ovim »pljuskom«, jer to je logično slijedilo. Hrvatska bi omladina već odavna pokazala volju za ovakvim radom, da nije bila sputana željeznim mrežama vaših nekulturnih režima, za vrijeme kojih nije smjela ni čuti za imena naših književnika i velikana, kao što su i Matoša spominjali samo kao nekog kritičara — a danas je malo drukčije, gospodo. Danas naša omladina najviše čita baš one pisce koje joj je skrivao Beograd — a to se možete uvjeriti kod naših knjižničara, jer danas teško možete doći na red da dobijete na čitanje koju Matoševu knjigu. Vaša tvrdnja da nitko ne čita Matoša, to je ono što bi ste vi htjeli, ali... Znam da vam je teško, gospodo, gledati svoje vlastito nazadovanje, ali šta ćete, mi vas možemo jedino žaliti kao zalutale ovce.

Zatim nećemo ovdje da dokazujemo vrijednost Matoševе poezije, nego samo to možemo napomenuti, da nikada ne bi bio Matoš ispevao one stihove, kad bi se bio učio pisati u analfabetskom (ne shvatite doslovno!) i imitatorskom Beogradu gdje je bio progonjen (izuzevši nekoliko prijatelja) i lupan od umišljenih beogradskih književnika, kojima je znao otvoreno dobaciti njihovo mediokritetstvo. Smiješno je i naivno da je naučio u Beogradu pisati — ma od koga, na kojim djelima, koji bi to bili beogradski učitelji pisanja — kad u Beogradu nema uopće književnih učitelja, sve su to učenici ili plagijatori francuskih ili ruskih učitelja. Nećemo mnogo trošiti papira i vremena, jer znamo da će sve ovo biti kao bačeni kamen u baru, koji samo momentalno zaustavi kreketanje. Mi vam, gospodo, dozvoljavamo — i vi ćete krekutati, neumorno krekutati, a mi ćemo i dalje ići svojim utrim putem, koji ima realnu podlogu, svoju veliku povijest — a ko ima povijest, taj ima i budućnost. Krekećite, krekrećite vi »vječni žabari« — dok se i te močvare ne osuše i pretvore u polja.

TRGOVAČKA KUĆA
DR. MARKA TARLE
Šibenik

veletrgovina žitarica i kolonijala

TELEFON Br. 86.

Trgovina cipela MARIJA BUJAS ŠIBENIK	ANTE FRUA ŠIBENIK Skladište Trident-konca
Zlatarija A. PETRIĆ ŠIBENIK Naočali po liječničkom receptu	IVAN PETITO urar ŠIBENIK Popravak jamčim
FANI KRAJŠEK trgovina odijela ŠIBENIK	SALAMON DRUTTER pomod. trgovina i »Lav« odijela ŠIBENIK
Trgovina mreža i konopa IVANKA NOVAK ŠIBENIK	Knjižara i papirnica F. BABIĆ ŠIBENIK
Trikotaza ALDO FRUA ŠIBENIK Ul. Kralja Tomislava	Delikatesni buffet »ALPA« ŠIBENIK preporuča svježe proizvode
KARLO EVANGELISTA ŠIBENIK	Tiskara „Kačić“

Predstavnik izdavača i odgovorni urednik: Jerko Skračić,
 Šibenik, Vodička 248. Urednik: Stanko Kaleb. — Tiskara
 »Kačić« Šibenik (O. B. Buljević)